

UOT:94

**AZƏRBAYCANDA UŞAQ VƏ AİLƏLƏR İLƏ APARILAN SOSIAL
İŞİN MƏRHƏLƏLƏRİ***Alməmmədova Elgünara Fərhad qızı**BDU-nun Qazax Filialı**esmirarafikli@gmail.com*

Xülasə: *Azərbaycanda uşaq və ailələrə sosial iş müasir dövlət sosial siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biridir. Bu proses uşaqların hüquqlarının qorunması, ailələrin sosial qayğısının təmin edilməsi və sosial problemlərin vaxtında aradan qaldırılması məqsədi daşıyır. Aşağıda bu sahədə həyata keçirilən əsas mərhələlər və metodlar ətraflı şəkildə təqdim olunur:*

Problemin müəyyən edilməsi və ilkin qiymətləndirmə mərhələsi, sosial xidmətlərin təşkili və müdaxilə proqramı, fərdiləşdirilmiş sosial iş planının hazırlanması, reabilitasiya və integrasiya prosesi.

Açar sözlər: uşaq və ailə, sosial dəstək, valideyn himayəsi, uşaq hüquqları

Keywords: child and family, social support, parental care, children's rights

Ключевые слова: ребенок и семья, социальная поддержка, родительская опека, права детей

Mövzunun aktuallığı: *Azərbaycanda ailə və uşaqlar ilə işləyərkən sosial işçilər xüsusi peşəkarlığı ilə seçilir. Sosial iş prosesində peşəkarlıq vacib amillərdəndir. Qeyd edək ki, sosial işçi ailə və ya uşaq ilə işləyərkən sayından asılı olmayaraq bütün sosial iş prosesindən keçir. İlk mərhələdə sosial iş prosesi zamanı planlaşdırma və müqavilənin bağlanması, müdaxilə və monitoring yekun qiymətləndirmə və işin bitməsi, tanış olma və cəlb etmə mərhələsi sonra ki mərhələdə isə məlumatı toplamaqla, təhlil planlaşdırma və müqavilənin bağlanması müdaxilə, monitoring yekun qiymətləndirmə və işin bitməsi ilə əlaqə qurmağa çalışılır. Müraciətçinin problemini və narahatçılığını tapıb və müəyyən edərkən hansı xidmətə uyğun olduğunu təyin edilir. Bunun üçün ailə və uşaqlar ilə işləyərkən sosial işçilər uşaq haqqında quruma daxil olan məlumatları 24 saat ərzində dəyərləndirməlidirlər. Onlar uşağın təhlükədə olub-olmaması haqqında məlumatı yoxlamaq üçün dərhal hadisə olan yerə getməlidirlər. Uşaq və ailə haqqında daxil olan bütün zənglərin qeydiyyatı aparılmalıdır. Məlumat yoxlanıldıqdan sonra sosial işçilər ailə ilə sosial iş prosesinə başlamalıdırlar. Onlar sosial işin bütün mərhələlərindən keçməlidirlər. Beləki onlar ailə və uşaq haqqında məlumatı toplayıb və analiz etməlidirlər. Toplanan məlumata əsasən uşaq və ailə üçün fərdi müdaxilə planı hazırlamalıdırlar. Bu planda uşağın və ailənin rifahını yaxşılaşdırmaq üçün xidmətlər öz əksini tapmalıdır. Fərdi plan detalları ilə hazırlandıqdan sonra Uşaq Müdafiə İclası təşkil olunmalıdır. Sosial işçi hazırladığı planı və uşaq və ailə haqqında qənaət gəldiyi nəticəni iclas üzvləri qarşısında sübut etməlidir. Uşağın təhlükədə olması sübut olunduqdan sonra iclasın qərarı ilə plan icra olunmağa başlayır. Plan icra olunduğu müddət ərzində sosial işçilərin xidmətlərin səmərə verib-verməməsini yoxlamaq üçün mütəmadi monitorinqlər etməlidirlər. Əgər hər hansı bir əskiklik olarsa o saat müdaxiləni dəyişməli və səmərə verəcək müdaxilə ilə*

əvəz etməlidirlər. Müdaxilə planı icra olunduqdan sonra sosial işçilər fəaliyyətləri son qiymətləndirməsini aparıb işi bağlamalıdırlar. Bu mərhələdə ailə və ya uşaq baxmayaraq ki, bu ya qurum tərəfindən sosial işçiyə yönəldilib ya da özü gəlib sosial işçi ilə əlaqə qurmağa və sosial iş prosesinə qoşulmağa elə də həvəsli deyildir. (3, s.15)

İlk təmasdan ailə və uşaq ilə yaxşı əlaqənin qurulması və müraciətçiyə müsbət təsirin bağışlanması onun işə həvəsini artırır və bütün digər mərhələlərə öz təsirini göstərir. Bu baxımdan bu tanışlıq və cəlt etmə mərhələsi çox vacibdir. Buna görə də sosial işçi müraciətçi ilə görüşməmişdən qabaq ilkin hazırlıq işlərini aparmalıdır. Məsəl üçün sosial işçi ailə və uşaq ilə görüşmədən öncə vəziyyət haqqında məlumat toplamalıdır, görüş yerini və vaxtını elə seçməlidir ki, münasib və rahat olsun. Görüşdə kimlərin iştirak etməsini əvvəlcədən müəyyən etməlidirlər və müraciətçinin vəziyyətinə və ona təsir edəcək faktorlar haqqında məlumatlı olmalıdır.

Uşaq və ya ailə haqqında məlumatın toplanması və analizi bu mərhələ sosial işin 2-ci əsas mərhələsidir. Məlumatın toplanması və analizi mərhələsi sosial işin kömək prosesində çox böyük rol oynayır. Çünki bu mərhələ digər mərhələlərin uğurlu getməsi üçün çox vacibdir. Bu mərhələdə sosial işçilərin əsas vəzifələri uşaq və onun ailəsi haqqında ətraflı məlumat toplamaqdan ibarətdir. Əgər bu mərhələdə sosial işçilər uşaq və onun ailəsi haqqında hər hansı bir məlumatı nəzərə almamış olsalar o zaman müdaxilə planı yalnız tutulmuş olacaq və kömək prosesi öz bəhrəsini verməyəcəkdir. Məhz bu mərhələdə sosial işçilər uşaq və onun ailəsi haqqında heç bir məlumatı və faktı gözdən qaçırmamalıdır. Ailə haqqında məlumatlar, təhsili, sağlamlığı, yaşayış şəraiti, onun əhatə etdiyi mühit, yaşadığı icma və ərazi haqqında toplanmış məlumat qiymətləndirmə və analiz zamanı istifadə olunan məlumatlardır. Uşaq və ailələr ilə işləyən sosial işçi uşağın sağlamlığı, təhsili, ailəsi və inkişaf mərhələləri, onun rəfahı və yaşadığı ərazi və icma haqqında məlumatların toplanmasında bir başa məsuliyyət daşıyır. Uşaq haqqında məlumat mənbələri ilk növbədə uşağın özü, ailəsi, icması, məktəbi, tibb işçiləri və eyni zamanda uşağın həyatı ilə birbaşa əlaqəsi olan mütəxəssislərdir. Məlumatın toplanması prosesinin sonunda sosial işçilər topladıqları məlumat əsasında uşaq haqqında ətraflı hesabat hazırlayırlar. Aşkar olunan məlumatlara əsasən sosial işçi uşaq, ailə və əsas mütəxəssislər ilə müzakirə apardıqdan sonra uşağın və ailənin rifahını yaxşılaşdırmaq üçün tələb olunan xidmətləri və müdaxilələri özündə əks etdirən fərdi qayğı planı hazırlanır. Bu qərar Uşaq Müdafiə İclasında qəbul olunur. Uşaq və ailə haqqında məlumat toplamaq üçün yuxarıda qeyd olunduğu kimi onun ailəsi, qonşuları, müəllimləri, səhiyyə işçiləri və uşağın özündən müsahibə aparılır. Bundan başqa uşaq və ailə haqqında məlumat toplamaq üçün eko-xəritə, genoqram, həyatında baş verən mühüm hadisələrin siyahısı, sağlamlıq haqqında arayışlar, digər mütəxəssislərin ailə və uşaq haqqında arayışları toplanılır. Sosial işçilər uşağın/uşaqların (18 yaşdan aşağı olan şəxslər) müəssisədə, ailədə və ya başqa qohumları ilə yaşamasından asılı olmayaraq uşaq və ya uşaqlar haqqında məlumat toplamalıdırlar və bu məlumatları toplamalıdırlar.

- a. Uşaq/uşaqların tam adı;
- b. Uşağın doğulduğu yer və tarix;
- c. Uşağın inkişaf tarixçəsi, ana bətnində olduğu dövrdən tutmuş indiyə qədər olan vaxt;
- d. Uşağın doğulduğu gündən bu günə qədər olan vaxt ərzində səhətti haqqında məlumat;

1.3. Ailənin başqa üzvləri haqqında məlumat

Ola bilər ki, ailənin bütün üzvləri bir evdə yaşamasınlar. Əgər valideynlər bir yerdə yaşayırlar? Əgər belədirsə onda aşağıda verilən sahələr haqqında məlumat toplamağı unutmayın:

a. Ailədə olmayan valideyn və ya himayədarın adı və doğum tarixi; ailə ilə yaşamayan valideyn nə vaxtsa ailədə yaşamışdırmı? Əgər yaşayıbsa o, nə zaman ailəni tərk edib və buna səbəb nə olub?

b. Ailədə olmayan valideyn himayədarın uşaqla əlaqəsi varmı?

c. Ailədən ayrılmış valideyn/himayədar indi hardadı? Onun şəraiti necdir? Nə iş görür?

d. Ailənin ailə ilə yaşamayan başqa uşaq/ları varmı?

2. Ailənin etnik, dini mənsubiyyəti və hansı dildə danışirlar

Ailə hansı etnik qrupa aiddir? Hansı dildə danışirlar? Onların dini nədir? Din onlar üçün nə qədər əhəmiyyətlidir? Ailənin bütün üzvləri yazıb-oxuya bilirlərmi?

3. Genişlənmiş ailə və digər ailə üzvlər

3.1 Genişlənmiş/qohumlardan kim ilə ailə daha yaxından əlaqə saxlayır?

Nə qədər tez-tez onlar bir-biri ilə əlaqə saxlayır və ya görüşürlər? Ailənin əlaqə saxladığı bütün qohumların əlaqə məlumatlarını götürün (xala, bibi, əmioğlu və sairə).

3.2 Elə bir qohum var ki, ailə onlar ilə yaxşı münasibətdə deyil? Onlar kimdir və problemin səbəbi nədir?

3.3 Ailənin hər hansı bir üzvü hər hansı bir dini qrupa, özünə-dəstək qrupuna, hər hansı bir asosasiyanın üzvüdülmü? Əgər belədirsə onlar ailəyə hansı dəstəyi göstərirlər?

4. Peşəkar Əlaqələr

Ailənin hər hansı bir üzvü hər hansı bir mütəxəssis ilə görüşləri və müzakilələri olurmu? Əgər belə şeylər olursa onda ailənin görüşdüyü mütəxəssislərin əlaqə məlumatlarını, peşəkar titullarını, təşkilatın adını öyrənib və görüşün səbəbi haqqında məlumat toplayın. Ailənin əlaqə saxladığı peşəkar qurumlar bunlar ola bilər:

a. Bağça

b. Məktəb

c. Poliklinika və ya digər səhiyyə ocağı

d. Xəstəxana, doğum evi, uşaq xəstəxanası

e. İcma qrupları və asosasiyaları

f. QHT və sairə.

5. İş imkanları

a. Ailədə böyükklər işləyirmi?

b. Harda işləyirlər, nə işləyirlər? Onların iş yerləri daimidirmi? Nə qədər maaş alırlar və maaşı vaxtı-vaxtında alırlarmı?

c. Onların hər hansı bir sənəti və ya peşəsi varmı ki, onlar hazırkı durumda ona görə iş tapa bilmirlər?

d. Əgər indi onlar işləmirlərsə bəs keçmişdə necə işləyiblərmi və harda işləyiblər?

e. Onlar yenidən hər hansı bir iş üzrə təhsil və ya təlimdə iştirak etmək istərlərmi? Onların hansı bacarıqları və maraqları var?

6. **Maliyyə durumu** Ailənin ümumi gəliri nə qədərdir?

a. Ailənin hər hansı bir üzvü pensiya və ya dövlətdən hər hansı bir maliyyə dəstəyi alır mı? Və ya onlar pensiya və ya dövlət müavinəti almağa layiqdirlər mi?

b. Ailənin hər hansı bir borcu varmı?

c. Ailənin aylıq xərci nə qədərdir və onlar nəyə xərcləyirlər? (Bura daxil edin: kirayə, ərzaq, kommunal xərclər, məktəb xərcləri, nəqliyyat və sairə).

7. Ailənin fiziki durumu

Sosial işçi aşağıdakı sahələri əhatə etməlidir. Sosial işçi yadda saxlamalıdır ki, ailənin fiziki durumu uşağın/uşaqların rifahına necə təsir edir?

a. Ailənin yaşadığı yerin növü (məsələn otaq, ev və ya müvəffəqəti sığınacaq)? Onlar bu mülkiyyətin sahibidirlər mi yoxsa kirayə götürürlər? Neçə otaqları var?

b. Otaqlarda lazımı mebel varmı və səliqədirmir?

c. Uşaqlar harda yatır? Kifayət qədər yorğan varmı?

d. Ailə yeməyi necə hazırlayır? Mətbəx səliqəli və təmizdirmi?

8. Ailənin digər üzvləri haqqında məlumat

Sosial işçi uşağın qayğısına qalan uzun və ya qısa müddətli, hər hansı bir ailə üzvünün, nənənin, babanın, xalanın, bibinin, dayının, əminin və ya digər uşağa yaxın olan və qayğı göstərmiş bütün şəxslər haqqında aşağıdakı məlumatları əldə edin:

a. Onlar harda anadan olublar, harda boya-başa çatıblar, doğulduqları yerdə yaşamırlarsa onlar son zamanlar ora geri dönüblər mi?

b. Onların uşaqılıq illəri necə olub? Onlar öz valideyn və bacı/qardaşları ilə birgə yaşayıblarmı?

c. Onların təhsil nədir? Qızların və oğlanların təhsil almasına necə baxırlar?

d. Uşaqkən onlar valideynlərindən ayrılıblarmı və hansı şərtlər altında?

9. Ailənin baxışı

a. Ailənin digər üzvləri vəziyyəti necə qiymətləndirirlər?

b. Ailənin müxtəlif üzvləri tərəfindən problem necə təsvir olunur?

c. Ailənin arzu və istəkləri nədir və onlara nə kömək edəcəkləri haqqında nə fikirləşirlər?

Uşağın da fikirlərini nəzər almağı yaddan çıxartmayın-uşağın yaşını və durumunu nəzərə almaqla.

d. Ailə hər hansı bir dövlət qurumundan kömək istəmişdirmi? Hansından və nə istəmişdirlər?

10. Digər mənbələrdən məlumatın əldə edilməsi

Qiymətləndirmənin bir hissəsi olaraq sosial işçi digər mənbələrdən və mütəxəssislərdən də uşaq və ailə haqqında məlumat toplamalıdır ki, ailə və ya uşaq haqqında geniş məlumat əldə etsin və tam mənzərəni yarada bilsin. Ailənin peşəkar əlaqələri hissəsində (hissə 4) verilən təşkilat və qurumlardan uşaq haqqında ətraflı məlumat toplamaq lazımdır.

11. Uşaq müdafiəsi qiymətləndirmə planları

Sosial işçi topladığı məlumatlar əsasında, ailəyə baş çəkdiyi zaman uşaq və ailəni müşahidə edərkən və ya ailənin digər üzvlərini müşahidə edərkən əldə etdiyi məlumat və faktlar əsasında vəziyyəti analiz edib uşaq və ailəyə kömək etmək üçün müdaxilə planı hazırlamaq məqsədilə qiymətləndirmə üzrə hesabat tərtib edir. (2)

12. Uşaqlara qayğı dövlət sosial siyasətinin prioritet istiqamətidir

Uşaqlar xüsusi qayğıya ehtiyacı olan əhali kateqoriyası kimi nəzərdən keçirilir. Bu, hər şeydən əvvəl, uşaqların fiziki və psixoloji vəziyyətinə əsaslanaraq valideynlərdən və cəmiyyətin digər üzvlərindən asılı olması, onların fiziki və əqli cəhətdən tam formalaşmaması, tam fəaliyyət qabiliyyəti əldə etməməsi, əmək qabiliyyətli yaşda olmaması, cəmiyyətin mənfi təsirlərinə daha həssas olması və s. ilə əlaqədardır.

Uşaqlarla bağlı dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- uşaqların sağlamlığının qorunması;
- keyfiyyətli təhsil alması;
- uşaqların zəruri maddi və məişət şəraitində böyüyüb tərbiyə olunması, cəmiyyət üçün layiqli vətəndaş kimi formalaşması;

Müstəqillik əldə etdikdən sonra respublikamızda dövlət uşaq siyasətinin həyata keçirilməsi istiqamətində bir sıra vacib hüquqi aktlar qəbul edilmişdir. AR Konstitusiyasının “Ailə, uşaqlar və dövlət” adlanan 17-ci maddəsi dövlətin ailə və uşaq siyasətinin başlıca istiqamətlərini, eləcə də dövlətin bu sahədə üzərini götürdüyü öhdəliklərin konturlarını müəyyən edir. Həmin maddədə deyilir:

“I. Cəmiyyətin əsas özəyi kimi ailə dövlətin xüsusi himayəsindədir.

II. Uşaqların qayğısına qalmaq və onları tərbiyə etmək valideynlərin borcudur. Bu borcun yerinə yetirilməsinə dövlət nəzarət edir.

III. Valideynləri və ya qəyyumları olmayan, valideyn qayğısından məhrum olan uşaqlar dövlətin himayəsindədirlər.

IV. Uşaqları onların həyatına, sağlamlığına və ya məənəviyyətinə təhlükə törədə bilən fəaliyyətə cəlb etmək qadağandır.

V. 15 yaşına çatmamış uşaqlar işə götürülə bilməzlər.

VI. Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarət edir”.

Uşaqlar valideynlərinin və ya onları əvəz edən digər şəxslərin hərəkətlərinə görə məsuliyyət daşımır və valideynləri ilə bağlı səbəblərə görə onların hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına yol verilmir.

Ədəbiyyat

1. Uşaq hüquqları: Qanunvericilik və şərh. Bakı “ İsmayıl” Nəşriyyatı Poliqrafiya.Müəssisəsi, 2001
2. Uşaq hüquqları Konvensiyası. UNİCEF - 2005
3. Uşaqların vəziyyəti- Azərbaycan”- müəlliflər Nabil Seyidov, Fərqanə Məmmədova İradə Hüseynova (Bakı 2008)
4. Yetkinlik yaşına çatmayanlar arasında baxımsızlığın hüquqpozuntularının profilakası haqqında AR-nın qanunu

STAGES OF SOCIAL WORK WITH CHILDREN AND FAMILIES IN AZERBAIJAN

Almammadova Elgunara Farhad

Summary

Social work with children and families in Azerbaijan is one of the priority areas of modern state social policy. The purpose of this process is to protect the rights of children, ensure social protection of families and timely resolution of social problems. The main stages and methods implemented in this area are presented in detail below:

Problem identification and initial assessment phase, organization of social services and intervention programs, development of an individual social work plan, rehabilitation and integration process.

ЭТАПЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ И СЕМЬЯМИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Альмаммедова Эльгунара Фархад кызы

Резюме

Социальная работа с детьми и семьей в Азербайджане является одним из приоритетных направлений современной государственной социальной политики. Целью этого процесса является защита прав детей, обеспечение социальной защиты семей и своевременное решение социальных проблем. Ниже подробно представлены основные этапы и методы, реализуемые в этой области:

Фаза выявления проблемы и первоначальной оценки, организация социальных услуг и программы вмешательства, разработка индивидуального плана социальной работы, процесс реабилитации и интеграции.

Rəyçi: dosent Arif Veyisov

BDU Qazax filialı 15 may 2025-ci il tarixli iclasın 12 saylı protokolu

Daxil olma tarixi 20 may 2025-ci il